

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal
ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X
December / Aralık 2019, 23 (2): 977-991

Tabersî'nin Kıraatlerin Hücçetinde Kullandığı Delillerin İncelenmesi

The Review of Evidences That al-Tabarsî Used in The Argument of Recitations

Nesrişah Saylan

Dr. Öğr. Üyesi. Fırat Üni. İlahiyat Fak., Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı
Assistant Professor, University of Fırat Faculty of Theology, Department of Reading the
Qur'ân and Recitation Science.

Elazığ, Turkey

nsaylan@firat.edu.tr

orcid.org/0000-0002-5805-8630

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 16 September / Eylül 2019

Accepted / Kabul Tarihi: 11 December / Aralık 2019

Published / Yayın Tarihi: 15 December / Aralık 2019

Pub Date Season / Yayın Sezonu: Aralık / December

Volume / Cilt: 23 **Issue / Sayı:** 2 **Pages / Sayfa:** 977-991

Cite as / Atıf: Saylan, Nesrişah. "The Review of Evidences That al-Tabarsî Used in The Argument of Recitations [Tabersî'nin Kıraatlerin Hücçetinde Kullandığı Delillerin İncelenmesi]". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 23/2 (December 2019): 977-991. <https://doi.org/10.18505/cuid.620337>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright © Published by Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuid>

Abstract: al-Tabarsî is one of the glossators in the Shī'ah gloss tradition in the second middle period or first sagacity period. al-Tabarsî who had a wide knowledge in the various knowledge branches was mentioned as a glossator, narrator of Mohammad's all sayings, deeds and approvals and scribe. One of compilations that al-Tabarsî wrote it in the field of gloss is *Macmau-l-bayān fī tafsīri-l-Qur'ān*. The glossator who widely included the recitations in this work used some evidence related to their averment while he was reporting the recitations, and he made the recitations' justification in the framework. The averment is a science which determines the correct recitations as distinguishing the correct one of recitation's differences from the deficient one, and which finds an aspect of the correct category with all the other transferred and linguistic arguments of recitation in the predilection besides the imputation, the formal Qur'ān. Al-Tabarsî first mentioned the recitations under the subtitle of recitation related to the verses in each sura and then transferred the argument of recitations with the term of argument. So the glossator applied to give evidence on them with the linguistic and transferred arguments in each of the parts that the recitations were nearly mentioned. He mentioned the imputation, the Qur'ān lettering, verse, hadīth, companion and natural people's readings. He used Arabic poetry, Arabic idiom, dialect, grammar and syntax rules for the linguistic arguments. In this study, the evidences which were used in the recitations' averment are reviewed in the sample of al-Tabarsî's gloss in the name of *Majmau-l-bayān*.

Summary: Full name of al-Tabarsî who was one of the leading scholar of Shī'a is Fadl b. Hasan b Fadl al-Tabarsî. He was born in Thabaristan. According to some narration he was born in village named Tafrish which is between Kashan and Isfahan. He was called al-Tabarsî by reference to his hometown Thabaristan, according to another opinion he was called al-Tabarsî which comes from his birth place known as Tafrish located between Kashan and Isfahan. Tafrish was translated into Arabic as Tabars. Also, the commentator was known with nicknames such as Amīnū'l-islām, Amīnū'd-dīn and Umdatū'l-Mufasssīrīn. He was called Sebzevarī due to the place where he died and named Maḥadī and Tūsī because of the place where he was buried. Although he is proficient in many fields, he has been described in the sources as commentator, muḥaddīth and faqīh. Mufasssīr has written many works in Islamic sciences. one of his works written in the field of commentary is *Mujmau-l-bayān fī tafsīri-l-Qur'ān*. Mufasssīr stated that he wrote this commentary by taking advantage of Tūsī's (d. 460/1067) al-Tibyān by saying "It is a guide from which I benefited from Tibiān light, and I write the subjects on the basis of his method". The author started to write this work with the encouragement of some of his friends after he had aged quite a bit and his hair turned white. and he saw a gap in this area. He spent a lot of effort to fill that gap. This commentary, written during the first dirayet of the Shī'a exegesis, is more moderate than the previous periods of Shī'a commentators. The most basic indicator of this is the definitive rejection of the falsification of the Qur'ān in this period. The second important indicator is that insults and degrading expressions about the first three of the hulafā-i rashid and some of the companions are not accepted. The third important indicator is that most of the verses have been interpreted in a manner that corresponds to the views of the Ahl al-Sunnah school in linguistic analyses and proved by appealing to Arabic poems and sayings.

al-Tabarsî mentioned recitation almost in all verses as a subtopic. He performed this in the surah by using subtopics. Then he has used "hujjatuhu" (its evidence) expression to narrate the evident of qirā'āt. By doing so, commentator grounded qirā'āts by using their evidences utilizing linguistic and narrative evidences in nearly every mentioned qirā'āts. İhtijaj is a science that determines the authentic readings by distinguishing authentic readings from the weak ones, and that grounds the reading in the choice of an angle, which is mentioned in the authentic category, with isnād, Mushaf script and all other narrative and linguistic evidences. There are two types of ihtijaj which are ihtijaj bi-l-qirā'āt ve ihtijaj li-l-qirā'āt. İhtijaj li-l-qirā'āt uses the linguistic evidences such as isnād, Mushaf line, Arabic language, consumables-nahiv

pedestals, polish differences and the narrative evidences such as verses, hadith, qirā'at, Arabic words and poetry in determination and preference of a reading aspect. ihtijaj bi-l-qirā'at is the use of kıraa as evidence for any matter of science.

al-Tabarsî has also mentioned detection proofs which reveal the authentic ways of qirā'at like isnād and rasm al-mushaf. Isnād is attribution to whom take the qirā'at from previous persons. This proportion reaches up to the Prophet. The persons in the chain of isnād constitute this chain. al-Tabarsî has given in preface the names of the reciters and narrators, which are famous in the cities, based on the fact that an authentic attribute is the basic element in the determination of the qirā'ah. Thus he passed on the chains of isnād that reached up to the Prophet. Another thing that al-Tabarsî used in the determination proof of qirā'ah is rasm al-mushaf. The commentator has used the spelling of al-mushaf scripture as evidence by saying "written in al-mushaf like this". al-Tabarsî, also mentioned preferable evidences about ways of qirā'a's proof. Preferred proofs, are evidence to make choosing between qirā'ah whose authenticity is defined by means of determination proofs. These evidences are divided into two parts which are determination proofs-based and special. Special evidence has not relation with the determination proofs. It contains evidence categories used to prefer one of the two authentic qirā'ah as special. These categories are divided into four parts: linguistic, transplant, mental and private. al-Tabarsî has evidenced with verses of narrative proofs in the preferred evidence category. The commentator has mentioned about this method for qirā'a evidence extensively. He has grounded qirā'ah by using verses. al-Tabarsî also has evidenced these matters by using words of the Prophet from narrative proofs in the preferred evidence category. In this method commentator has evidenced from hadith after mentioning qirā'ah ways. al-Tabarsî evidences from narrative proofs with qirā'ah preferred evidence category. In this context, the commentator mentioned recitation of companion and followers by saying his qirā'ah after reporting qirā'ah. Moreover, the commentator has sometimes mentioned recitations which is related with reading seven of the recitation and reading ten of the recitation sciences qurra recitation and sometimes mentioned recitations which are known as shadhdh. Then, he has examined these recitations with the qirā'ah of companions and followers. al-Tabarsî has benefited from narrative evidences, Arabic poetry and phrase in the preferred evidence category extensively. Another evidence used for examination of qirā'ah is linguistic evidences. Qirā'ah are related with Arabic language because it has connection with Qur'anic wording which revealed in Arabic. al-Tabarsî has benefited from some things such as Arabic grammar rules and dialectic differences extensively. The commentator has benefited from Arabic grammar by emphasizing the meaning of the words with the literary features. He has explained grammar statement related with qirā'ah aspects. He has also explained linguistic rules which are about aspects.

Keywords: Tafsîr, Recitation, Shî'a, al-Tabarsî, Argument.

Tabersî'nin Kıraatlerin Hücçetinde Kullandığı Delillerin İncelenmesi

Öz: Tabersî (ö. 548/1154), Şii tefsir geleneğinde ikinci orta dönem veya birinci dirâyet dönemindeki müfessirlerden birisidir. Çeşitli ilim dallarında geniş ilme sahip olan Tabersî, müfessir, muhaddis ve fakih olarak anılmıştır. Birçok eser kaleme alan Tabersî'nin tefsir alanında yazmış olduğu teliflerinden biri *Mecmeü'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân*'dır. Bu kaynakta kıraatlere geniş bir şekilde yer veren müfessir, kıraatleri naklederken onların ihticâcında bazı deliller kullanmış ve kıraatlerin temellendirmesini bu çerçevede yapmıştır. İhticâc, kıraat farklılıklarının sahîhini zayıfından ayırarak sahîh kıraatleri tespit eden ve sahîh olarak kabul edilen bir vechi tercih etmede kıraatin isnâd, Mushaf hattı yanında diğer tüm naklî ve dilsel delillerle hücçetlendiren bir ilimdir. Tabersî, her sûrede âyetlerle ilgili öncelikle القراءات alt başlığı altında kıraatleri zikretmiş sonrasında ise الحجاة ifadesiyle kıraatlerin hücçetini nakletmiştir. Bu şekilde müfessir, hemen hemen kıraatlerin zikredildiği her yerde dilsel ve nakli hücçetlerle onları delillendirmeye başvurmuştur. Nakli hücçetlerde isnad, Mushaf hattı, âyet, hadis, sahabe ve tabiûnun okuyuşlarını zikretmiştir. Dilsel hücçetlerde ise Arap şiiri,

980 | Nesrişah Saylan. Tabersî'nin Kıraatlerin Hücçetinde Kullandığı Delillerin İncelen-mesi

Arapça deyim, lehçe, sarf ve nahiv kurallarından faydalanmıştır. Bu çalışmada kıraatlerin ihticâcında kullanılan deliller Tabersî'nin *Mecmeu'l-beyân* adlı tefsiri örneğinde incelenmiştir.

Özet: Şianın önde gelen âlimlerinden biri olan Tabersî'nin (ö. 548/1154) tam adı Fadl b. Hasan b. Fadl et-Tabersî'dir. O, Taberistan'da bazı rivâyetlere göre ise Kaşan ve İsfahân bölgeleri arasında Tefrîş adı verilen bir köyde doğmuştur. Doğduğu yer olan Taberistan'a nisbetle Tabersî; başka bir görüşe göre ise doğduğu yer olan Kaşan ve İsfahân arasında Tefrîş adı verilen ve Arapça'ya Tabris diye geçen Tabres'e nisbetle Tabresî denilmiştir. Müfessir; Emînü'l-İslâm, Emînü'd-din ve Umdetü'l-Müfessirin lakaplarıyla da tanınmıştır. Ayrıca Tabersî, öldüğü yere nisbetle Sebzvârî; defnedildiği yere nisbetle Meşhedî ve Tûsî nisbetleriyle de anılmıştır. Birçok alanda yetkin olan Tabersî, kaynaklarda müfessir, muhaddis ve fakih olarak nitelendirilmiştir. İslami ilimlerde birçok eser kaleme alan müfessirin tefsir alanında yazmış olduğu eserlerinden biri *Mecmeu'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân*'dır. Müfessir, mukaddimesinde "Tibyân nurundan faydalandığım bir kılavuzdur, ben de onun izlediği yöntemi esas alarak konuları kaleme alıyorum" ifadesiyle bu tefsirini Tûsî'nin (ö. 460/1067) *et-Tibyân* adlı eserinden istifade ederek telif ettiğini belirtmiştir. Ayrıca müellif, bu eserini kendisinin de ifadesiyle bir hayli yaşlanıp saçları ağardıktan sonra bazı dostlarının teşviki ile ve kendisinin de bu alandaki eksikliği görmesiyle yazmaya başlamış ve bunun için çok çaba sarfetmiştir. Şîî tefsir tarihindeki birinci dirâyet döneminde yazılan bu tefsir, şîî müfessirlerin önceki dönemlerine göre daha mutedildir. Bunun en temel göstergesi, Kur'ân'ın tahrif edildiği iddiasının bu dönemde kesin bir ifadeyle kabul edilmemesidir. İkinci önemli gösterge ise hulefâ-i râşidinin ilk üçü ile sahabîlerin bazılarına hakaret, onur kırıcı ifadeler taşıyan nakillere itibar edilmemesidir. Üçüncü önemli gösterge ise âyetlerin çoğunun lügavi tahlil, Arapça deyim ve şiirle delillendirme, kıraat vecihleriyle alakalı açıklamaların Ehl-i Sünnet ekolüne mensub müfessirlerin görüşleriyle büyük ölçüde örtüşür biçimde tefsir edilmiş olmasıdır.

Tabersî, sûre içinde alt başlıklarla hemen hemen her âyette *kıraat* alt başlığı altında kıraatleri zikretmiş sonrasında ise *hücçetuhu* ifadesiyle kıraatlerin hücçetini nakletmiştir. Bu şekilde müfessir hemen hemen kıraatlerin zikredildiği her yerde dilsel ve nakli hücçetlerle onların ihticâcında bazı deliller kullanmış ve kıraatlerin temellendirmesini bu çerçevede yapmıştır. İhticâc, kıraat farklılıklarının sahîhini zayıfından ayırarak sahîh kıraatleri tespit eden ve sahîh kategorisinde zikredilen bir vechi tercihte kıraatin isnâd, Mushaf hattı ve diğer tüm naklî ve dilsel hücçetleriyle temellendiren bir ilimdir. İhticâc olgusu ihticac bi'l-kırâât ve ihticac li'l-kırâât olmak üzere iki çeşittir. İhticâc li'l-kırâât bir okuyuş veçhinin tespit ve tercihinde isnad, Mushaf hattı, Arap dili, sarf -nahiv kaideleri, lehçe farklılıkları gibi dilsel hücçetler ile âyet, hadis, kıraat, Arap kelâmı ve şiiri gibi nakli hücçetlerin kullanılmasıdır. İhticâc bi'l-kıraat ise kıraatlerin ilim dalının herhangi bir meselesi için delil olarak kullanılmasıdır.

Tabersî, kıraat vecihlerinin sahihliğini ortaya koyan isnad ve resm-i Mushaf gibi tespiti hücçetlere de yer vermiştir. İsnad, kişinin kıraati kendisinden önce aldığı şahıslara nispet etmesidir. Bu nispet Hz. Peygamber'e kadar varmaktadır. İsnad zincirinde yer alan kişiler ise senedi oluşturmaktadır. Tabersî, kıraatin tespitinde sahîh bir isnadın temel unsur olmasından hareketle mukaddimesinde şehirlerde meşhur olan kurrânın ve ravilerinin isimlerini verip Hz. Peygamber'e kadar varan isnad zincirlerini aktarmıştır. Tabersî'nin kıraatlerin tespiti hücçetinde kullanmış olduğu bir diğer unsur resm-i mushafdır. Müfessir, kıraatlerin hücçetini mushaf hattına uymak için, mushafta böyle yazıldı ifadelerini kullanarak Mushaf hattındaki yazılışları delil olarak kullanmıştır. Tabersî, kıraat vecihlerinin ihticâcıyla ilgili tercihi hücçetlere de yer vermiştir. Tercihi hücçetler, tespiti hücçetler vasıtasıyla sahihliği tespit edilen kıraatler arasında seçim yapmayı sağlayan delillerdir. Bu hücçetler tespiti hücçetlere dayalı ve müstakil olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Müstakil hücçetler, tespit hücçetleriyle alakalı olmayıp kendi başlarına müstakil olarak iki sahîh kıraatten birini tercih etmede kullanılan hücçet kategorilerini içermektedir. Bu kategoriler dilsel, nakli, akli ve özel hücçetler olmak üzere dört kısma ayrılmaktadır. Tabersî, tercihi hücçet kategorisinde nakli delillerden ayet ile ihticâcda bulunmuştur. Müfessir, kıraatlerin ihticâcında bu metoda geniş bir şekilde yer vermiştir. O, bazen âyetin siyak ve sibakından bazen de diğer âyetlerdeki

Nesrişah Saylan. The Review of Evidences That al-Tabarsî Used in The Argument of ... 981

kullanımlarından delil getirerek kıraatlerin temellendirmesini yapmıştır. Tabersî, tercihi hüccet kategorisinde nakli delillerden Hz. Peygamber'in sözleriyle de ihticâda bulunmuştur. Bu metotta müfessir, kıraat vecihlerini naklettikten sonra Hz. Peygamber'in sözlerinden örnek vererek istidlâlde bulunmuştur. Tabersî, tercihi hüccet kategorisinde nakli delillerden kıraatlerle de ihticâda bulunmuştur. Bu bağlamda müfessir, kıraatleri naklettikten sonra "وهو قراءة" ifadesiyle sahabe ve tabiûnun okuyuşlarını zikretmiştir. Ayrıca bu metotta müfessir bazen seb'a ve aşere kurrasına nispet edilen okuyuşları bazen de şâz olarak nitelediği okuyuşları zikrettikten sonra sahabe ve tabiunun kıraatleriyle bu okuyuşların tevcihini yapmıştır. Tabersî, tercihi hüccet kategorisinde nakli delillerden Arap şiirlerinden ve Arapça deyimlerden de geniş bir şekilde faydalanmıştır. Kıraatlerin tevcihinde kullanılan delillerden bir diğeri ise dilsel hüccetlerdir. Kıraatler, Arapça olarak nazil olan Kur'an-ı Kerim'in lafzıyla alakalı olduğundan Arap dili ile irtibatlıdır. Tabersî, kıraat vecihlerinin tevcihinde Arap diline ait olan sarf ve nahiv kaideleri, lehçesel farklılıklar gibi unsurlardan geniş bir şekilde faydalanmıştır. Müfessir, kelimelerin manalarıyla beraber lafzi özelliklerine de vurgu yaparak, Arapça dilbilgisinden faydalanmış; kıraat vecihleriyle alakalı sarfî ve nahvî izahlarda bulunmuş ve bu vecihlerle ilgili dilsel kuralları açıklamıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kıraat, Şîa, Tabersî, Hüccet

GİRİŞ

Şîî âlimlerinden olan Tabersî, Taberistan'da nakledilen bazı rivâyetlerde ise Kaşan ve İsfahân bölgeleri arasında Tefriş adı verilen bir köyde doğmuştur. Doğum tarihi konusunda Hicrî 458/1066, 467/1075 ve 470/1077 olmak üzere çeşitli görüşler vardır.¹ Asıl adı Fadl b. Hasan b. Fadl et-Tabersî'dir. Ebû Ali künyesiyle tanınan Tabersî, Emînü'l-İslâm, Emînü'd-din ve Umdetü'l-Müfessirin lakaplarıyla da bilinmektedir.² Bazı görüşlere göre doğduğu yer olan Taberistan'a nisbetle müfessire Tabersî denilmiştir.³ Başka bir görüşe göre ise doğduğu yer olan Kaşan ve İsfahân arasında Tefriş adı verilen ve Arapça'ya Tabris diye geçen Tabres'e nisbetle Tabresî denilmiştir.⁴ Tabersî, öldüğü yere nisbetle Sebzvârî; defnedildiği yere nisbetle Meşhedî ve Tûsî nisbetleriyle de anılmıştır.⁵ Tabersî'nin hangi yılda vefat ettiği konusunda da ihtilaf bulunmaktadır. Bir rivâyete göre o, 548/1153⁶ yılında vefat etmiştir. Başka bir rivâyette ise 552/1157⁷ yılında vefat etmiştir.

Şîî âlimlerinden olan Tabersî, genç yaşında Meşhed'de ilim tahsiline başlamıştır. Çeşitli ilim dallarında yetkinliğe ulaşmıştır. Kaynaklar onun bu özelliğine işaret ederek onu

¹ Mustafa b. el-Hüseyn el-Hüseynî et-Tefrişî, *Nakdû'r-ricâl* (Kum: Müessesetü Âli'l-Beyti li İhyâi't-Türâs, 1418), 4: 19; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetu'l-ârifin esmâü'l-muellifin ve âsarü'l-müsannifin* (Beyrût: Dâr-u İhyâi't- Turâsî'l-Arabî, 1955), 1: 820; Ebû Muhammed el-Bâkır Muhsin el-Hüseynî el-Âmilî, *A'yânü's-şîa* (Beyrût: Dâru't-Teârûf, 1403/1983), 8: 398-401; Mirza Abdullah İsfahânî, *Riyâzü'l-ulemâ ve hıyâzu'l-füdalâ* (Kum: 1403), 4: 340-359; Âdil Nuveyhid, *Mu'cemü'l-müfessirin min sadri'l-İslâm hatta el-asri'l-hadr* (Müessesetu Nuveyhidü's-Sekafiyye, 1403/1983), 420.

² Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn* (Kahire: Mektebet-u Vehbe, ts), 2: 74-107; Muhsin el-Emîn, *A'yânü's-şîa*, 8: 398-401; Tefrişî, *Nakdû'r-ricâl*, 4: 19; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mü'cemü'l-müellifin terâcimü müsannifi'l-kütubi'l-Arabiyye* (Dımaşk: Muessesetu'r-Risâle 1376/1957), 2: 622; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsîr Târihi ve tabakâtu'l-müfessirîn* (İstanbul: Bilmen Yayınları, 1973), 2: 477; Hayreddin Ziriklî, *el-A'lâm kâmûsü terâcim li-eşhari'r-ricâli ve'n-nisâi mine'l-Arabî ve'l-müsta'ribîn ve'l-musteşrikîn* (Beyrût: Dârü İlim li'l-Melâyin, 2002), 5: 148; Muhammed Bâkır el-Hânsârî, *Ravdâtu'l-cennât fi ahvâli'l-ülemâ ve's-sâdât* (Tahran: Müessesetu İsmâiliyyân, ts.), 5: 342-350; Nuveyhid, *Mü'cemü'l-müfessirîn*, 420.

³ Hânsârî, *Ravdâtu'l-cennât*, 5: 349; Muhsin el-Emîn, *A'yânü's-şîa*, 8: 400; Bilmen, *Büyük Tefsîr Tarihi*, 2: 477; Ziriklî, *el-A'lâm*, 5: 148; Nuveyhid, *Mü'cemü'l-müfessirîn*, 420.

⁴ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Tarihi I* (Ankara: Fecr Yayınevi, 1996), 1: 441.

⁵ Hânsârî, *Ravdâtu'l-cennât*, 5: 349; Zehabî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, 2: 74-107; Muhsin el-Emîn, *A'yânü's-şîa*, 8: 400.

⁶ Muhsin el-Emîn, *A'yânü's-şîa*, 8: 400.

⁷ Yılmaz, "Tabresî ve Tabatabâî'de İmâmîyye Tefsiri", 25.

982 | Nesrişah Saylan. Tabersî'nin Kıraatlerin Hüccetinde Kullandığı Delillerin İncelen-mesi
müfessir, muhaddis ve fakih olarak nitelendirmiştir.⁸ Tabersî, İslami ilimlerde birçok eser kaleme almıştır. Bu eserler şunlardır: *Mecmeu'l-beyân li ulûmi'l-Kur'ân*, *Cevâmiu'l-câmi*, *el-Vasît*, *el-Vecfz*, *el-Vâfi*, *İ'lâmu'l-verâ bi a'lâmi'l-hüdâ*, *Tâcü'l-mevâlid*, *en-Nûru'l-mübîn*, *Künûzu'n-necâh*, *Hakâiku'l-umûr fi'l-ahbâr*, *el-Fâik*, *el-Umde*, *Me'âricü's-suâl*, *Sahîfetü'r-rızâ*, *el-Cevâhir fi'n-nahv*, *İddetü's-sefer ve umdetü'l-hadar*, *Gunyetü'l-âbid ve münyetü'z-zâhid*, *Esrâru'l-eimme*, *Nesrü'l-le'âli*, *Şevâhidü't-tenzîl*⁹

Mecmeu'l-beyân, Tabersî'nin tefsir alanında yazmış olduğu eserlerinden biridir.¹⁰ Müfessir, tefsirini kaleme alırken Tûsî'nin (ö. 460/1067) *et-Tibyân* adlı eserinden faydalandığını mukaddimesinde şöyle ifade etmiştir: "Tibyân nurundan faydalandığım bir kılavuzdur, ben de onun izlediği yöntemi esas alarak konuları kaleme alıyorum."¹¹ Tabersî, bu eserini kendisinin de ifadesiyle bir hayli yaşlanıp saçları ağardıktan sonra bazı dostlarının teşviki ile ve kendisinin de bu alandaki eksikliği görmesiyle yazmaya başlamış ve bunun için çok çaba sarfetmiştir.¹² Şif tefsir tarihindeki birinci dirâyet döneminde yazılan bu tefsir, Şif müfessirlerin önceki dönemlerine göre daha mutedildir. Bunun en temel göstergesi, Kur'ân'ın tahrif edildiği iddiasının bu dönemde kesin bir ifadeyle kabul edilmemesidir. Nitekim Tabersî, mukaddimesinde bu konuyla ilgili şöyle demektedir: "Kur'ân'da eksiklik ya da fazlalık tefsirde uygun olmayan bir şeydir. Kur'ân'da fazlalık olduğunu iddia etmek herkesçe batıl görül-müştür. Dostlarımızdan bir grup ve cahil halktan bazıları Kur'ân'da değişiklik ve eksiklik olduğunu söylemişlerdir. Mezhebimizin ileri gelenlerine göre sahih olan görüş bunun tersinedir. Çünkü şer'î ilimlerin ve dini hükümlerin kaynağı olan Kur'ân, Nebi (s.a.v.)'nin mucizesidir. Müslüman âlimler Kur'ân'ı ezberlemeye ve onu korumaya önem vermişlerdir. Âyet, harf, kıraat, i'rab vb. Kur'ân'la ilgili her konuyu öğrenmişlerdir. Bu kadar gayret, titizlik ve zaptı konusundaki öneme binaen Kur'ân'da eksiklik ve değişiklik olduğunu söylemek caiz olur mu?"¹³ İkinci önemli gösterge ise hulefâ-i râşidinin ilk üçü ile sahabilerin bazılarının hakaret, onur kırıcı ifadeler taşıyan nakillere itibar edilmemesidir. Üçüncü önemli gösterge ise âyetlerin çoğunun lügavi tahlil, Arapça deyim ve şiirle delillendirme, kıraat vecihleriyle alakalı açıklamaların Ehl-i Sünnet ekolüne mensub müfessirlerin görüşleriyle büyük ölçüde örtüşür biçimde tefsir edilmiş olmasıdır.¹⁴

Tabersî'nin *Mecmeu'l-beyân* adlı eserindeki kıraat vecihleriyle ilgili özel bir çalışma yapılmamıştır. Musa K. Yılmaz doktora tezinin bölümünün bir kısmında Tabersî'nin kıraatıyla ilgili bilgi vermiştir.¹⁵ Ayrıca Tabersî'nin bu eseriyle ilgili "Tabersî tefsirinde Hz. Ali'ye nisbet edilen kıraatlerin incelenmesi" adlı bir makalemiz de mevcuttur.¹⁶

1. KIRAATLERİN İHTİCÂCINDA KULLANMIŞ OLDUĞU DELİLLER

Tabersî, kıraatleri naklederken onların hüccetinde bazı deliller kullanmış ve kıraatlerin temellendirmesini bu çerçevede yapmıştır. Kıraatleri temellendirmesi kavramsal

⁸ Muhsin el-Emîn, *A'yânu's-şîa*, 8: 398; Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn*, 2: 74.

⁹ Muhsin el-Emîn, *A'yânu's-şîa*, 8: 399; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin*, 1: 820; İsfahânî, *Riyâzu'l-ülemâ*, 4: 340-359; Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, 2: 74; Tefrîşî, *Nakdû'r-ricâl*, 4: 19; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 2: 622; Nüveyhid, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, 420.

¹⁰ Muhsin el-Emîn, *A'yânu's-şîa*, 8: 399; İsfahânî, *Riyâzu'l-ülemâ*, 4: 340-359; Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, 2: 74; Kâtip Çelebî Mustafa b. Abdullah, *Keşfü'z-zünûn an asâmi'l-kutüb ve'l-funûn* (Beirut: Dârü lhyâit-Turâs, ts), 2: 1602.

¹¹ Ebû Alî Fazıl b. Hasan Tabersî, *Mucmeu'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân* (Beirut: Dârülmurtezâ, 1427/2006), 1: 7.

¹² Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, 1: 6-7.

¹³ Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, 1: 14-15.

¹⁴ Mustafa Öztürk, "Şif-İmâmî Tefsir Kültürünün Genel Karakteristikleri", *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*, (İstanbul: İlim Yayma Vakfı Yayınları, 2010), 262.

¹⁵ Musa Kazım Yılmaz, "Tabersî ve Tabatabâi'de İmâmîyye Tefsiri" (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1985).

¹⁶ Nesrişah Saylan, "Tabersî Tefsirinde Hz. Ali'ye Nisbet Edilen Kıraatlerin İncelenmesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Dergisi* 87 (2018).

düzeyde iki kısma ayrılmaktadır. Birincisi kıraatlerin bir kısım kanıtlarla temellendirilmesi olgusuyla, ikincisi ise temellendirmede kullanılan kanıt unsurlarıyla ilgilidir. Birincisiyle ilgili kavramlar ihticâc, tâlil ve tevcih'dir. İkincisi ile ilgili olan hüccet, illet ve delildir.¹⁷ احتج fiilinin mastarı olan ihticâc kelimesi ise bir şeyi delillendirmek, temellendirmek, desteklemek anlamına gelmektedir.¹⁸ İhticâc, kıraat farklılıklarının sahîhini zayıfından ayırarak sahîh kıraatleri tespit eden ve sahîh kategorisinde zikredilen bir vechi tercihte kıraatin isnâd, Mushaf hattı ve diğer tüm naklî ve dilsel hüccetleriyle temellendiren bir ilimdir.¹⁹ Kıraatlerin temellendirmesiyle ilgili ihticâca eş değer kullanılan bir diğer kavram ise ta'lil'dir. عَلَن-يَعْن-عَلَن fiilinden türeyen tef'îl kalıbında kullanılan bu kavram bir şeyi gerekçelendirmek, gerekçesini ifade etmek, bir sebebe bağlamak, bir şeyin sebebinin izah edip delilleriyle ispatlamak anlamlarına gelmektedir.²⁰ İhticâc gibi kıraatlerin temellendirmesiyle ilgili olan bu kavram, konumuyla bu alanda kullanılan ikincil isim olmuştur.²¹ "Bu bağlamda kullanılan bir diğer kavram ise tevcih'dir. وَجِه (vech) kelimesi tef'îl vezninden mastar konumunda birini şerefli yapmak, bir yere göndermek, dikkatini bir noktaya odaklamak anlamındadır.²² Kıraat eserlerinde vech kelimesi kıraatin manası veya dilsel dayanağı olarak kullanılmaktadır ki bu bağlamda hücceti karşılamaktadır. Bundan dolayı tevcih kavramının ihticâc ile aynı anlamı ifade ettiği belirtilmektedir. Nitekim ihticâc kaynaklarında bu kavramın tevcihü'l-kıraat şeklinde zikredilmesi bu durumun önemli bir kanıtıdır.²³

Kıraat farklılıklarını temellendirmede kendisine başvurulmuş unsurları ifade etmekte kullanılan kavramlardan ilki hüccettir. Hüccet kelimesi حَجج fiilinin ismi olup delil, kanıt, burhan, özür anlamlarına gelmektedir.²⁴ Hüccet kelimesi daha çok ihticâc eyleminde sunulan unsurları karşılamaktadır. Dolayısıyla ihticâc kavramı temellendirme eylemini, hüccet kavramı ise temellendirmede kullanılan kanıtları ifade etmektedir.²⁵ İlet ifadesi de tâlilden daha geniş bir kullanıma sahip olup hüccet kavramı gibi kıraatlerin temellendirmesinde ileri sürülen unsurları karşılamaktadır. Hasta olmak, hastalanmak anlamına gelen عَلَن-يَعْن-عَلَن fiilinden türeyen illet kelimesi mastar konumundadır.²⁶ Bu kavram bir kelimedeki tercih edilen kıraatin gerekçesini izah etmektedir. Bu bağlamda عِلَّةُ الْجَر (kelimenin bu şekilde okunması kesreli olması yüzündendir), عِلَّةُ نَك (Kelimenin bu şekilde okunmasının gerekçesi şudur) gibi ifadeler kullanılmaktadır. Bu şekilde kullanılan tercih gerekçeleri ilm-u ilelî'l-kirâât olarak isimlendirilmiştir.²⁷ Hüccet kavramı yerine kullanılan bir diğer kavram ise delildir. Bu kavram, yol göstermek, işaret etmek manasındaki delâlet kelimesinden türeyerek mübalağa anlamı içeren bir sıfat konumundadır. Bu konumda doğru yola ve sonuca götüren, yol gösteren manasında kullanılmaktadır.²⁸ Kıraat ilminde ise delil bir okuyuşun neden bu şekilde tilavet edildiğini ortaya koyan kanıt şeklinde tanımlanmaktadır.²⁹

¹⁷ Mehmet Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım* (İstanbul: İsam Yayınları, 2011), 362.

¹⁸ İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcû'l-lüğa ve sıhâhü'l-arabiyye* thk. Ahmed Abdulğafûr Attârî (Beyrût: Darü'l-ilm li'l-melâyîn, 1085), 1: 304; Cemâl'u'd-Dîn b. Muhammed b. Manzûr, *Lisânü'l-Arâb* (Kahire: Darü'l-Meârif, 1119), 2: 778-781.

¹⁹ Abdülfettâh İsmâîl Şelebî, *el-İhticâc li'l-kirâât* (Mecelletü Bahsi'l-İlmi ve't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 4: 71-107; Nasr b. Ali eş-Şirazî İbn Ebû Meryem, *el-Müzâh fi vücûhi'l-kirââti ve ilelihâ*, thk. Ömer Hamdan el-Kubeyşî (Cidde: Cemââtü'l-Hayriyye, 1414/1993), 1: 19; Mehmet Ünal, "Bir Kıraat Terimi Olarak Hüccetin Kavramsal Alanı ve Tarihsel Gelişimi", *İslami Araştırmalar Dergisi* 17/1, (2004), 70-71; Mehmet Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım* (İstanbul: İsam Yayınları, 2011), 363-364.

²⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 4: 3078-3079.

²¹ Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 364-365.

²² İbn Manzûr, *Lisânü'l-arâb*, 5: 3262.

²³ Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 366.

²⁴ Cevherî, *es-Sihâh*, 1: 304; İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 2: 778-781.

²⁵ Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 371-372.

²⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 4: 3078-3079.

²⁷ Ünal, "Bir Kıraat Terimi Olarak Hüccetin Kavramsal Alanı", 71.

²⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 2: 1413-1414.

²⁹ Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 373.

984 | Nesrişah Saylan. Tabersî'nin Kıraatlerin Hücetinde Kullandığı Delillerin İncelen-mesi

İhticâc olgusu ihticac bi'l-kırâât ve ihticac li'l-kırâât olmak üzere iki çeşittir. İhticâc li'l-kırâât bir okuyuş veçhinin tespit ve tercihiinde isnad, Mushaf hattı, Arap dili, sarf -nahiv kaideleri, lehçe farklılıkları gibi dilsel hücetler ile âyet, hadis, kıraat, Arap kelamı ve şiiri gibi nakli hücetlerin kullanılmasıdır. İhticâc bi'l-kıraat ise kıraatlerin ilim dalının herhangi bir meselesi için delil olarak kullanılmasıdır.³⁰ Tabersî, âyetlerle ilgili öncelikle القراءاة alt başlığı altında kıraatleri zikretmiş sonrasında ise الحجاة ifadesiyle kıraatlerin hücetini nakletmiştir. Bu şekilde müfessir hemen hemen kıraatlerin zikredildiği her yerde dilsel ve nakli hücetlerle onları delillendirmeye başlamıştır. Müfessirin kıraatlerin temellendirmesinde kullandığı bu deliller alt başlıklar altında örneklerle incelenmiştir.

1.1. Tespiti Hücetler

Kıraat vecihlerinin sahihliğini ortaya koyan isnad ve resm-i Mushaf hücetlerine tespiti hücetler denir.³¹ Kıraatler bu iki hücete uygun olduğunda sahih kıraat nitelemesine tabi tutulmaktadır.

1.1.1. İsnad

İsnad, kişinin kıraati kendisinden önce aldığı şahıslara nispet etmesidir. Bu nispet Hz. Peygamber'e kadar varmaktadır. İsnad zincirinde yer alan kişiler ise senedi oluşturmaktadır. Kıraatin sıhhatinin tespitinde isnadın önemli bir işlevi vardır. Nitekim İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) eserinde kıraatlerin sahih bir isnada dayanması gerektiğini zikrettikten sonra kıraatin tespitinde sahih bir isnadın en büyük asıl ve en güçlü rükun olduğunu belirtmiştir.³²

Tabersî, kıraatin tespitinde sahih bir isnadın temel unsur olmasında hareketle mukaddimesinde şehirlere meşhur olan kurrânın ve ravilerinin isimlerini verip Hz. Peygamber'e kadar varan isnad zincirlerini aktarmıştır. Onun aktarımına göre Medinelilerin kıraat âlimleri Ebû Ca'fer (ö. 130/747-48) ve Nâfî b. Abdurrahmân'dır (ö. 169/785). Ebû Ca'fer'in kıraati İbn Abbâs (ö. 68/687-88) üzerinden Übey b. Ka'b'a (ö. 33/654 [?]) ondan da Hz. Peygamber'e dayanmaktadır. Nâfî'nin kıraati ise Ebû Cafer, Abdurrahmân b. Hüzmü el-A'rec (ö. 130/747), Şeybe b. Nisâh (ö. 130/748) üzerinden Abdullâh b. Abbâs'a dayanmaktadır. Mekkenin kıraat âlimi Abdullah b. Kesîr'dir (ö. 120/738). İbn Kesîr'in kıraati, Mücâhid b. Cebr (ö. 103/721) üzerinden İbn Abbâs'a dayanmaktadır. Kûfelilerin kıraat âlimi Âsım b. Ebi'n-Necûd Behdeliyye'dir (ö. 127/745). Âsım'ın kıraati Abdurrahmân b. es-Sülemî (ö. 73/692) üzerinden Hz. Ali'ye (ö. 40/661) ve Zir b. Hubeys (ö. 82/701) üzerinden Abdullah b. Mesûd'a dayanmaktadır. Hamza'nın kıraati Ca'fer es-Sâdık (ö. 148/765); A'meş (ö. 148/765) üzerinden Yahyâ b. Vessâb (ö. 103/721); Alkame (ö. 62/682) ve Esved b. Yezîd (ö. 75/694) üzerinden Abdullah b. Mesûd'a; Humrân b. A'yân ve Ebû Esved ed-Düeli üzerinden Hz. Ali'ye dayanmaktadır. Kisâî'nin kıraati Hamza, Abdurrahmân b. Ebî Leylâ (ö. 148/765) İban b. Teğlib ve İsa b. Ömer'e dayanmaktadır. Basralıların kıraat âlimi Ebû Amr b. el-A'lâ'dır. Şamlıların kıraat âlimi Abdullah b. Âmir el-Yahsubî'dir. İbn Âmir'in kıraati Muğîre b. Şube (ö. 50/670) üzerinden Hz. Osman'a dayanmaktadır.³³ Burada dikkat çeken iki husus bulunmaktadır. Birincisi Tabersî aşere kurrasının isnad zincirini zikretmiştir. Bu onun on kıraati mütevatir olarak kabul ettiğini göstermektedir. İkincisi ise Tabersî, Şii imamlarından olan Ca'fer b. Muhammed es-Sâdık'ı Hamza'nın kıraatinin isnadında zikretmiştir. Bu durum onun mensub olduğu düşüncenin etkisini kıraatin isnadını zikrederken de yansıttığını göstermiştir.

1.1.2. Resm-i Mushaf

Tabersî, kıraatlerin tespiti hücetinde kullanmış olduğu bir diğer unsur resm-i mushafdır. Müfessir, kıraatlerin hücetini اتباعاً للمصحف (Mushaf hattına uymak için),³⁴ كتب في

³⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 382-383.

³¹ Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 401.

³² Şemsuddîn Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırââti'l-aşr*, thk. Ali Muhammed Dabbâ, (Beyrût: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, ts), 1: 10.

³³ Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, 1: 9-10.

³⁴ Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, 2: 211.

المصحف (mushafta böyle yazıldı)³⁵ ifadelerini kullanarak Mushaf hattındaki yazılışları delil olarak kullanmıştır. Bu konuyla ilgili "فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسَلْتُ اللَّهَ وَجِهِيَ لِي وَمِنَ اتَّبَعِي" (el-Âl-i 'Imrân 3/20) âyeti örnek verilebilir. Tabersî'nin aktarımına göre mezkûr âyette geçen "وَمِنَ اتَّبَعِي" ifadesini Âsım, Hamza ve Kisâi "ي" harfinin hazfiyle "وَمِنَ اتَّبَعِن" şeklinde kesre harekesiyle yetinerek okumuşlardır. Diğer kıraat âlimleri ise asıl üzere "وَمِنَ اتَّبَعِي" şeklinde "ي" harfinin isbatıyla okumuşlardır. Tabersî "وَمِنَ اتَّبَعِن" şeklinde kesre harekesiyle yetinerek "ي" harfinin hazfiyle okuyanların hüccetini اتباعا للمصحف (Mushaf hattına uymak) unsuruyla yapmıştır.³⁶

1.2. Tercihî Hüccetler

Tercihî hüccetler, tespiti hüccetler vasıtasıyla sahihliği tespit edilen kıraatler arasında seçim yapmayı sağlayan delillerdir. Bu hüccetler tespiti hüccetlere dayalı ve müstakil olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.³⁷ Tespiti hüccetlere dayalı olanlardan isnad ile ilgili olan şöhret hücceti, diğeri ise resm-i Mushaf ile ilgili olan yerel Mushaf hüccetidir. Müstakil hüccetler ise tespit hüccetleriyle alakalı olmayıp kendi başlarına müstakil olarak iki sahih kıraatten birini tercih etmede kullanılan hüccet kategorilerini içermektedir. Bu kategoriler dilsel, nakli, akli ve özel hüccetler olmak üzere dört kısma ayrılmaktadır.³⁸ Tabersî tefsirinde nakli ve dilsel ihticâclar örneğinde tercihî hüccetleri inceleyelim.

1.2.1. Nakli Hüccetler

1.2.1.1. Âyet

Tabersî, tercihî hüccet kategorisinde nakli delillerden ayet ile ihticâcda bulunmuştur. Müfessir, bu metoda geniş bir şekilde yer vermiştir. O, bu metodda âyetin siyak ve sibakından bazen de diğeri âyetlerdeki kullanımlarından örnekler vermiştir. Müfessir, âyetlerden örnek vererek kıraatlerin temellendirmesini yaparken bazen başka bir âyetteki kullanımından örnek vermiştir. "وَسَيَصْلُونَ" (en-Nisâ 4/10) âyetinde geçen "وَسَيَصْلُونَ" ifadesiyle ilgili kıraat farklılığında bu durum söz konusudur. Tabersî'nin nakline göre İbn Âmir ve Âsım'dan rivâyetle Ebû Bekr "ي" harfini zamme ile "وَسَيَصْلُونَ" şeklinde okumuştur. Diğeri kıraat âlimleri ise "ي" harfini fethalı olarak "وَسَيَصْلُونَ" şeklinde okumuşlardır.³⁹ Bu iki kıraati kurrâya nispet ederek aktardıktan sonra Tabersî her iki okuyuşun hüccetini başka âyetlerdeki kullanımdan vermiştir. Müfessir, "ي" harfinin fethalı okunuşunu "اصْلَوْهَا فَاصْبِرُوا" (et-Tûr 52/16), "جَهَنَّمَ" (el-Mücâdele 58/8) ve "أَلَا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيمِ" (es-Saffât 37/163) âyetleriyle delillendirmiştir. "ي" harfinin zamme ile okunuşunun hüccetini ise "فَسَوْفَ نُصَلِّيهِ نَارًا" (en-Nisâ 4/30) âyetiyle yapmıştır.⁴⁰ Müfessirlerin çoğu tefsirinde bu kıraat farklılığını zikretmişlerdir. Bazı müfessirler sadece okunuşunu zikretmişler⁴¹ bazıları ise Tabersî gibi kıraatin hüccetini başka âyetlerdeki kullanımdan örnek vererek yapmışlardır.⁴² Bu ifadeyle ilgili kıraatler arasında tercih de yapılmıştır. İlk dönem müfessirlerden olan Taberî (ö. 310/923), her iki okuyuşu zikrettikten sonra fethalı okunuşun daha evla olduğunu belirterek tercihin nedenini ise başka âyetlerdeki kullanımdan açıklamıştır.⁴³ Şîf müfessirlerden olan Tûsî de aynı şekilde fethalı

³⁵ Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, 1: 158-159.

³⁶ Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, 2: 211. Ayrıca bk. Ebû Bekir Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs b. Mücâhid, *Kitâbü's-seb' fi'l-kirâât*, thk. Şevkî Dayf, (Kâhire: Dârü'l-meârif, 1119), 222-223.

³⁷ Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 403.

³⁸ Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 403-405.

³⁹ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'*; 227; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 247.

⁴⁰ Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, 3: 20.

⁴¹ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*, thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî (Beyrût: Âlemü'l-kütüb, 1408/1988), 2: 17; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2: 32.

⁴² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 6: 455-456; Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd el-Begavî, *Me'âlimu't-tenzil*, thk. Muhammed Abdullâh en-Nemîr, Osman Cum'a Dâmiriyye ve Süleyman Müslim el-Harş, (Riyâd: Dâru Teybe, 1409), 2: 171; Ebû Abdullâh Fahreddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb* (Lübnan: Dârü'l-fikr, 1981), 9: 209; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-mübeyn limâ tedammenehû mine's-sünneti ve âyi'l-Furkân*, thk. Abdullâh b. Abdü'l-Muhsin et-Türkî, (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 6: 91-92.

⁴³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 6: 456.

986 | Nesrişah Saylan. Tabersî'nin Kıraatlerin Hücetinde Kullandığı Delillerin İncelen-mesi
okunuşun daha kuvvetli olduğunu bu ifadenin diğer âyetteki kullanımından delil getirerek açıklamıştır.⁴⁴ Tabersî ise kıraatler arasında herhangi bir tercihte bulunmamış sadece kıraati ve hücetini zikretmiştir. Genellikle Tûsî'nin tefsirinden etkilendiği belirtilen Tabersî görüldüğü üzere kıraatle ilgili nakillerde bazen ondan farklı olmuştur.

1.2.1.2. Hadis

Tabersî, tercihi hücet kategorisinde nakli delillerden Hz. Peygamber'in sözleriyle de ihticâda bulunmuştur. Bu metotta müfessir, kıraat ilgili vecihleri zikrettikten sonra hadisten istidlâlde bulunarak bu vecihleri açıklamıştır. Bu konuyla ilgili "وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّ بِغَيْرِ الْحَقِّ" (el-Bakara 2/61) âyeti örnek verilebilir. Tabersî, mezkûr âyette geçen "النَّبِيَّ" kelimesinin Medine ekolü tarafından "النَّبِيِّ" şeklinde hemzeli okunduğunu zikrettikten sonra kıraatin hücetini Ebû Ali'nin (ö. 377/987) görüşüyle şöyle aktarmıştır: "Bu ifadeyi hemzeli olarak okuyanlar bu okuyuşun nedenini kelimenin aslının bu şekilde olmasıyla açıklamışlardır. Nitekim Hicaz ekolü her zaman kelimelerindeki hemzeyi tahkikli olarak okumuşlardır. Buna delil olarak da "Bir kişi Hz. Peygamber'e 'selam sana ey Allah'ın Nebisi "يا نبي الله" şeklinde "نبي" lafzını hemzeli olarak söylemiş buna karşılık Hz. Peygamber bu kelimenin doğrusunun "يا نبي الله" şeklinde hemzesiz olduğunu belirterek o kişiye cevap vermiştir" şeklindeki hadis rivâyetini getirmişlerdir. Bu hadis rivâyetinin isnad açısından zayıf olduğu "يا خاتم النبىء إنك مرسل بالحق خير" şeklinde Hz. Peygamber'i medheden bu şiirle delillendirilmiştir. Çünkü burada "النبياء" kelimesi hemzeli olarak kullanılmıştır. Hemzesiz okuyanlar bu durumu fiilin son harfinin illetli olmasıyla açıklamışlardır. Bu şekilde hemze tahkik ile okunmamıştır. "صفي" "أصفياء", "غني أغنياء", "lafızlarında da bu durum söz konusudur. Bu lafızlar tekil konumunda olduklarında hemze ibdâl edilmiştir.⁴⁵ Bu kelimenin hemzeli okunduğunda "انبا" "haber verdi" fiilinden türediği; hemzesiz okunduğunda ise "نبا ينبا نبوة" ifadesinden türediği ve "yükselmek" manasına geldiği de söylenilmiştir.⁴⁶ Görüldüğü üzere "النَّبِيِّ" kelimesinin hemzeli okunup okunmamasıyla ilgili kıraat farklılığını zikreden müfessir bu kıraatin hücetini nakledilen hadis rivâyetiyle izah etmiştir. Tabersî'nin kıraatlerin ihticâcında kullandığı deliller kendinden sonraki müellifler tarafından kendisi kaynak gösterilerek aktarılmıştır. Nitekim Kurtubî (ö. 671/1273), söz konusu ifadeyle ilgili kıraatin hücetini nakledilen hadis rivâyetiyle aktarmış ve kaynak olarak Tabersî'ye de işaret etmiştir.⁴⁷ Bu durum Tabersî'nin zikrettiği kıraat vecihleri konusunda kendisinden sonra gelen âlimlere kaynaklık ettiğini göstermektedir.

1.2.1.3. Kıraat

Tabersî, tercihi hücet kategorisinde nakli delillerden kıraatlerle de ihticâc da bulunmuştur. Bu metotta müfessir, kıraatleri naklettikten sonra "وهو قراءة" ifadesiyle sahabe ve tabiunun okuyuşlarını zikretmiştir. Tabersî, bazen mütevatir kıraatlere yani seb'a ve aşere kurrasına nispet edilen okuyuşları bazen de şâz olarak nitelediği okuyuşları zikrettikten sonra sahabe ve tabiunun kıraatleriyle bu okuyuşları desteklemiştir. Örneğin Tabersî "نَحْرَقَهُ" (et-Tâhâ 20/97) ifadesiyle ilgili aşere kurrasından Ebû Ca'fer'in okuyuşunu zikrettikten sonra sahabeden Hz. Ali ve Abdullah b. Abbas'ın kıraatleriyle bu okuyuşu destekleyerek şöyle demiştir: "Ebû Ca'fer "ن" harfini fethalı, "ح" harfini sakin ve "ر" harfini şeddesiz olarak "نَحْرَقَهُ" şeklinde okumuştur.⁴⁸ Bu okuyuş Hz. Ali ve İbn Abbas'ın kıraatidir. Bu okuyuşa göre kelime

⁴⁴ Tûsî, *et-Tibyân*, 3: 125.

⁴⁵ Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, 1: 164-165.

⁴⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 2: 30-31; Zeccâc, *Me'ani'l-Kur'ân*, 1: 145; Begavî, *Me'âlimu't-tenzil*, 1: 101; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 2: 156-157; Ebû Muhammed Abdülhak b. Çâlib el-Endelüsî b. Atiyye, *el-Muharraru'l-vecîz fi tefsiri'l-kitâbi'l-'azîz*, thk. Abdü's-Selâm Abdü's-Şâfi Muhammed, (Beyrût: Dâru'l-kütüb'il-ilmîyye, 2001), 1: 155. Şiî müfessirlerden Tûsî bu kıraat farklılığını zikretmemiştir. Tûsî, *et-Tibyân*, 1: 279.

⁴⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 2: 157.

⁴⁸ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 322; Bennâ, *İthâf*, 388.

"birbirine sürttüm, törpüledim" anlamına gelmektedir. Arapların, işitilecek bir biçimde dişlerini birbirine gıcırdattı, ifadeleri de buradan gelmektedir. Bu kıraate göre âyetin anlamı "biz onu eğelerle törpüleyeceğiz" şeklindedir."⁴⁹

Müfessir, tabiûnun okuyuşundan da delil getirerek kıraatin tevcihini yapmıştır. Bu konu ile ilgili "فَقَالُوا هَذَا لِلَّهِ بِرْ عَمِهِمْ" (el-Enâm 6/136) âyeti örnek verilebilir. Tabersî'nin aktarımına göre mezkûr âyette geçen "بِرْ عَمِهِمْ" kelimesini Kisâî "بِرْ عَمِهِمْ" şeklinde "ز" harfinin zammesıyla okumuştur.⁵⁰ Bu kıraat A'meş'in (ö. 148/765) okuyuşudur. Diğer kıraat âlimleri ise "ز" harfinin fethasıyla okumuşlardır. Tabersî kıraat vecihlerini zikrettikten sonra bu iki okuyuşun nedenini lehçe farklılığıyla açıklamıştır.⁵¹ Örnekte de görüldüğü gibi Tabersî kıraati seb'a imamlarından Kisâî'nin okuyuşunu zikrettikten sonra tabiûn âlimlerinden Yahya b Vessab ve A'meş'in de kıraatinin bu şekilde olduğunu belirterek Kisâî'nin kıraatini desteklemiştir. Şîî müfessirlerden Tûsî bu okuyuş farklılığını sadece Kisâî'ye nispet ederek vermiş ve bu kıraatin tevcihini lehçe farklılığıyla açıklamıştır.⁵² Begavî (ö. 516/1122) de benzer şekilde bu kıraatin tevcihini lehçe farklılığıyla yapmıştır.⁵³

1.2.1.4. Şiir

Tabersî, tercihi hüccet kategorisinde nakli delillerden Arap şiirlerinden de geniş bir şekilde faydalanmıştır. Bu bağlamda "هَذَاكَ تَبْلُو كُلُّ نَفْسٍ مَا أَسْلَفَتْ" (Yûnus 10/30) âyeti örnek verilebilir. Tabersî'nin aktarımına göre söz konusu âyette geçen "تَبْلُو" ifadesini Âsım dışındaki Kûfe ekolü, Revh ve Zeyd "ت" harfi ile "تَبْلُوا" şeklinde okumuşlardır. Abdullah b. Mesûd'un kıraatinin de bu şekilde olduğu ifade edilmiştir.⁵⁴ Diğer kıraat âlimleri ise "ب" harfi ile "تَبْلُوا" şeklinde okumuşlardır.⁵⁵ Abdullah b. Abbas'ın da kıraatinin de "تَبْلُوا" şeklinde olduğu söylenilmiştir.⁵⁶ Bu okuyuşa göre kelime imtihanını verecek anlamına gelmektedir. Yani herkes hayır ve şer olarak işlemiş olduklarının, önceden yaptıklarının karşılığını görecektir. Nitekim "مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ" (el-Fussilet 41/46) ve "فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ" (ez-Zilzâl 99/7) âyetlerinde de aynı anlam söz konusudur. "تَبْلُوا" okunuşuna göre kelime okumak, tilavet etmek manasına gelmektedir. Bu anlama delil olarak "فَأُولَئِكَ يَفْرَعُونَ كِتَابَهُمْ" "onlar kitaplarını okurlar" (el-İsrâ 17/71) ve "أَقْرَأْ كِتَابَكَ" "Kitabını oku" (el-İsrâ 17/14) şeklindeki âyetler verilebilir. Bu okuyuşa göre kelimenin tabi olmak, peşine gitmek anlamına geldiği de söylenilmiştir. Nafilelere uyduğunda söylenen "تلا الفريضة النفل" "Farza ve sünnete tabi ol" ifadesi de bu bağlamdadır. "على ظهر عادي كان أرومه رجال يتلون الصلاة قيام" "Basit işlerle uğraşan kişilerin işaretleri namazın akabinde namaz kılan erkekler gibidir" "قد جعلت دلوئ تستليني ولا أحب تبع القرين" "Benim kovam beni arkasından sürükledi (ağırlığından dolayı) ben arkadaşımın peşine takılmak istemem" şiirlerinde geçen "يتلون" ve "تستليني" ifadeleri de bu anlamda kullanılmıştır.⁵⁷ Müfessirlerden Zeccâc (ö. 311/923) da kıraatin tevcihini Arap şiirinden delil getirerek yapmıştır.⁵⁸ Diğer müfessirler ise bu ifade ile ilgili kıraat farklılığını zikrederek okuyuşa göre âyetin yorumunu yapmışlardır. Onların zikrettikleri Tabersî'nin aktardıklarıyla örtüşmektedir.⁵⁹

⁴⁹ Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, 7: 38-39; Bu kıraat için ayrıca bk. Ebû Abdullâh Hüseyin b. Ahmed b. Hâleveyh, *Muhtasar fî şevâzî'l-Kur'ân min kitâbi'l-bedî'* (Kahire: Mektebetü'l-mütenebbî, ts), 92; Ebü'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî, *el-Muhtesab fî tebyîni vücûhi şevâzî'l-kur'ân ve'l-îzâhi anhâ*, thk. Ali en-Necdî Nâsîf, Abdülhalîm en-Neccâr, Abdülfettâh İsmâ'il Şiblî, (Kahire: Meclisü'l-A'la li's-Şuuni'l-İslâmiyye, 1994), 2: 14; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 19: 132.

⁵⁰ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'*, 270; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 263; Bennâ, *İthâf*, 274.

⁵¹ Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, 4: 127.

⁵² Tûsî, *et-Tibyân*, 4: 285.

⁵³ Begavî, *Me'âlimu't-tenzîl*, 3: 192.

⁵⁴ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 1: 463.

⁵⁵ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'*, 325; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 283; Bennâ, *İthâf*, 311-312.

⁵⁶ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 1: 463.

⁵⁷ Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, 5: 138.

⁵⁸ Zeccâc, *Ma'âni'l-Kur'ân*, 3: 17.

⁵⁹ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 1: 463; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 12: 173-174; Begavî, *Me'âlimu't-tenzîl*, 4: 131-132; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 17: 89; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 10: 489.

1.2.1.5. Akvâlû'l-Arab

Tabersî, tercihi hüccet kategorisinde nakli delillerden Arapça deyimlerden de faydalanmıştır. Bu konuyla "إِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا إِنَّا" "Onlar, Allah'ı bırakıp ancak dişilere tapıyorlar" (en-Nisâ 4/117) âyetinde geçen "إِنَّا" kelimesiyle ilgili kıraat farklılığı örnek verilebilir. Tabersî'nin aktarımına göre şâz kıraatlerde Hz. Âişe'den (ö. 58/678) nakille Nebî (s.a.s.) "ث" harfini "ن" harfinden önce "إِنَّا" ve "إِنَّا" şekillerinde okumuştur. İbn Abbas'tan ise "إِنَّا" ve "إِنَّا" şeklinde iki okuyuş aktarılmıştır. Atâ b. Ebî Rabbâh'ın (ö. 114/732) ise "إِنَّا" şeklinde "ث" harfini sakın okuduğu nakledilmiştir.⁶⁰ Kıraatleri okuyanlara nispet ederek aktardıktan sonra Tabersî, bu okuyuşların hüccetini kelimenin yapısından ve Arapça deyimden örnek vererek açıklamıştır. Müfessir, "أَنَّ" kelimesinin "وثن" lafzının çoğulu olduğunu ve aslının "وثن" lafzı olan bu kelimeye "و" harfinin hemze'ye kalbedildiğini ifade etmiştir. Müfessir, bu duruma benzer olarak Arapça kelimelerden "وعد وعد وجه وجه" kelimelerini örnek vermiştir. "أنا" kelimesinin ise "سيف أنيث الحديد" şeklindeki Arapça deyimde olduğu gibi "أنيث" lafzının çoğulu olduğunu belirtmiştir.⁶¹ Bu kelimenin "إنث" lafzının çoğulu olduğu da söylenilmiştir.⁶² Görüldüğü üzere Tabersî, Arapça kullanımdan örnekler vererek kıraatin temellendirmesini yapmıştır. Müfessir, bu hücceti açıklarken kaynağı zikretmemiş ama İbn Cinnî'den (ö. 392/1001) bu kıraatin hüccetini kaynak olarak almıştır. Bu durum onun bazen kaynakları zikretmediğini göstermektedir. Müfessirlerin çoğu bu kıraat farklılığını zikretmiştir. Onlardan bir kısmı mezkûr âyette geçen söz konusu ifadenin putlar anlamında olduğuna delil olarak İbn Abbâs'ın "إِنَّا" "Yalnız putlara" şeklindeki okuyuşunu zikretmişlerdir.⁶³ Diğer bir kısmı ise Hz. Âişe'nin "إِنَّا" "yalnız putlara taparlar" şeklindeki okuyuşunu bu tevilin doğruluğuna delil olarak getirmişlerdir.⁶⁴

1.2.2. Dilsel Hüccetler

Kıraatlerin tevcihinde kullanılan delillerden bir diğeri dilsel hüccetlerdir. Kıraatler, Arapça olarak nazil olan Kur'an-ı Kerim'in lafzıyla alakalı olduğundan Arap dili ile irtibatlıdır. Tabersî, kıraat vecihlerinin tevcihinde Arap diline ait olan sarf ve nahiv kaideleri, lehçesel farklılıklar gibi unsurlardan geniş bir şekilde faydalanmıştır. Müfessir, kelimelerin manalarıyla beraber lafzi özelliklerine de vurgu yaparak, Arapça dilbilgisinden faydalanmış; kıraat vecihleriyle alakalı sarfî ve nahvî izahlarda bulunmuş ve bu vecihlerle ilgili dilsel kuralları açıklamıştır. Bu konuyla ilgili örnekler alt başlıklarla verilecektir.

1.2.2.1. Sarf ve Nahiv Kuralları

Tabersî, kıraat farklılıklarına göre kelimenin sarf ve nahiv açısından konumunu belirterek kıraatlerin ihtiacını Arapça kaidelerle de yapmıştır. "لَتَرُونَ الْجَنَّةَ" "And olsun, o cehennem muhakkak göreceksiniz" (et-Tekâsür 102/6) âyeti, bu konuyla ilgili örneklerdendir. Müfessir, söz konusu âyette geçen "لَتَرُونَ" fiiliyle ilgili kıraat farklılığını şöyle aktarmaktadır: "İbn Âmir ve Kisâî "ت" harfini zammeli olarak "لَتَرُونَ" şeklinde okumuşlardır.⁶⁵ Bu okuyuş Hz. Ali'den (a.s.) rivâyet edilmiştir. Bu kıraate göre anlam and olsun cehennem size gösterilecektir, şeklindedir. Diğer kıraat âlimleri ise "cehennemi göreceksiniz" anlamında "لَتَرُونَ" olarak okumuşlardır.⁶⁶ Tabersî, bu okuyuş farklılığını kıraat âlimlerine nisbet ederek aktardıktan sonra kıraatin hüccetini şöyle açıklamıştır: "Bir meful alarak müteaddî/geçişli olan fiil "رأيت الهلال" "hilali gördüm" şeklinde okunur. Fiile hemze aktarıldığında "رأيت زيداً الهلال" örneğinde olduğu gibi başka bir meful eklenilir. Bu fiil, meful üzere bina edilirse yani meçhul

⁶⁰ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî şevâzî'l-Kur'ân*, 35; İbn Cinnî, *el-Mühteseb*, 1: 198-199.

⁶¹ Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, 3: 159-160. Bu kıraat için ayrıca bk. İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 1: 198-199.

⁶² Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, 3: 159-160; Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 1: 289.

⁶³ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 1: 288-289; Begavî, *Me'âlimu't-tenzîl*, 2: 288.

⁶⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 7: 486-490; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11: 46; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 7: 133; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhîr*, 3: 367-368.

⁶⁵ Bu ifadenin "لَتَرُونَ" şeklinde hemzeli okunduğunu da zikredilmiştir. Ancak nahivcilerin bu okuyuşu uygun görmedikleri de belirtilmiştir. Zeccâc, *Ma'âni'l-Kur'an*, 5: 358.

⁶⁶ Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, 10: 331. Bu kıraatle ilgili ayrıca bk. İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'*, 695; İbnü'l-Cezerî, *en-Nesr*, 2: 403; Bennâ, *İthâf*, 597.

yapılırsa “أوري زيد الهلال” “Zeyd’e hilal gösterildi” şeklinde olur. “أَرُونُ الْجَجِيمَ” okunuşu da böyledir.”⁶⁷ Görüldüğü üzere Tabersî, Hz. Ali’ye nispet edilen bu okuyuşun tevcihini fiilin yapısı yani farklı vezinlerle okunuşu ve buna göre cümle içinde konumu ve irabı hakkında açıklamalarda bulunarak yapmıştır.⁶⁸

1.2.2.2. Lehçesel Farklılıklar

Lehçe, kişinin doğduğu ve içinde yetiştiği ortamda elde ettiği dil manasındadır.⁶⁹ Lehçe, dilin farklı bölgelerde siyasi, tarihi, kültürel ve sosyal sebeplerle süreç içerisinde şekil, ses ve kelime zenginliği bakımından büyük farklılıklarla birbirinden ayrı bulunan kolların her biridir.⁷⁰ Her dil için geçerli olan lehçesel farklılıklar Arapça için de söz konusudur. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Kureyş kabilesinden olması sebebiyle bu lehçeyle Kur’an’ın tilaveti arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de bu lehçenin dışında diğer lehçeler de zikredilmektedir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’in *yedi harf* üzere inzâlini ifade eden nakl de kıraat vecihlerinin lehçeler ile olan alakasını ortaya koymaktadır. Çünkü *yedi harf* ifadesiyle ilgili ileri sürülen görüşlerden biri de Kur’an’ı Kerim’in çeşitli Arap lehçelerine göre indirildiğidir.⁷¹ Tabersî, kıraatlerin tevcihinde lehçelerden delil getirmiştir. Bu metotta bazen aktardığı kıraatleri izah ederken bu tür farklı okumaların Kureyş, Hicaz, Huzeyl ve Temîm lehçeleri olduğunu ifade ederek hangi lehçe olduğunu zikretmiş bazen de lehçesel farklılıktan oluşan iki ayrı kullanım olduğunu belirtmekle yetinmiştir. Müellif, kıraat ihtilaflarıyla ilgili Kureyş,⁷² Hicaz,⁷³ Temim,⁷⁴ Kinâne,⁷⁵ Hüzeyl⁷⁶ ve Ukayl⁷⁷ kabilelerinin lehçelerini zikretmiştir. Bazen lehçe ifadesini kişiye nispet ederek vermiştir. Örneğin “طه” (Tâhâ 20/1) ifadesinin tefhîm ve fethalı okunmasıyla ilgili kıraat farklılığını zikrederken tefhîm ile okunuşunun Nebi’nin (s.a.s.) lehçesi olduğunu belirterek kişiye nispet etmiştir.⁷⁸

Tabersî’nin kıraatlerin tevcihinde lehçesel farklılığa dayanan kullanım olduğunu zikretmesiyle ilgili “فَابِعْتُوا أَحَدَكُمْ بَوْرُقِكُمْ هَذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ” “Şimdi siz birinizi şu gümüş para ile kente gönderin” (el-Kehf 18/19) âyeti örnek verilebilir. Tabersî’nin aktarımına mezkûr âyette geçen “بَوْرُقِكُمْ” kelimesini Ebû Amr, Ebû Bekr, Hamza ve Halef “ر” harfini sakın olarak “بَوْرُقِكُمْ” şeklinde okumuşlardır. Diğer kıraat âlimleri ise “بَوْرُقِكُمْ” şeklinde “ر” harfini kesralı olarak okumuşlardır.⁷⁹ Bu ifade ile ilgili kıraatin hüccetini lehçe farklılığıyla izah eden Tabersî, bu kelimenin dört lehçeyle okunuşu olduğunu belirtmiştir. “بَوْرُقِكُمْ” şeklinde “و” harfinin fethalı “ر” harfini kesralı okunması ki bu asıldır. “و” harfinin fethalı “ر” harfinin sakın okunması, “و” harfinin kesralı “ر” harfinin sakın okunması ve idğam ile okunmasıdır.⁸⁰ İlk dönem müfessirlerden Ferrâ (ö. 207/822), bu kelimeyle ilgili kıraat farklılığını zikrederken Arapların kullanımında bu ifadenin sakın ve kesralı okunmasının olduğunu belirtmiş ve buna benzer

⁶⁷ Tabersî, *Mecmeu’l-beyân*, 10, 331.

⁶⁸ Bu kıraatle ilgili diğer tefsir kaynakları için bk. Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân*, 3: 288. Begavî, *Me’âlimu’t-tenzîl*, 8: 518; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6: 425.

⁶⁹ Cevherî, *es-Sihâh*, 2: 339; İbn Manzûr, *Lisanü’l-arab*, 5: 4084.

⁷⁰ Hasan Eren - Nevzat Gözaydın, *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 2: 961.
⁷¹ Bedreddîn Muhammed b. Abdullâh ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi ülümi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Ebu’l-Fazl İbrâhîm, (Kâhire: Mektebetu Darü’t-Turâs, ts.), 1: 217-218; Celaleddîn Abdürrahmân b. Ebî Bekr Süyûtî, *el-itkân fi ülümi’l-Kur’ân* (Medine: Merkezü’d-Dirâseti’l-Kur’âniyye, 1426), 1: 306-333; Salih Subhî, *Mebâhîs fi ülümi’l-Kur’ân* (Beyrût: Dârü’l-İlim li’l-Melayîn, 1977), 101-116; Abdurrahman Çetin, *Kur’an-ı Kerim’in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 26-207.

⁷² Tabersî, *Mecmeu’l-beyân*, 1: 35

⁷³ Tabersî, *Mecmeu’l-beyân*, 1: 35; 3: 293; 7: 6, 83; 8: 66, 156.

⁷⁴ Tabersî, *Mecmeu’l-beyân*, 3: 293; 7: 83; 8: 66.

⁷⁵ Tabersî, *Mecmeu’l-beyân*, 4: 193.

⁷⁶ Tabersî, *Mecmeu’l-beyân*, 4: 193; 5: 291-292;

⁷⁷ Tabersî, *Mecmeu’l-beyân*, 5: 127.

⁷⁸ Tabersî, *Mecmeu’l-beyân*, 7: 6.

⁷⁹ İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-seb’*; 389; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 310; Bennâ, *İthâf*, 365.

⁸⁰ Tabersî, *Mecmeu’l-beyân*, 6: 246.

990 | Nesrişah Saylan. Tabersî'nin Kıraatlerin Hücçetinde Kullandığı Delillerin İncelen-mesi olarak "كَبِدْ كَبِدْ كَبِدْ كَلِمَةٌ كَلِمَةٌ" şeklinde kelimelerini vermiştir.⁸¹ Taberî de söz konusu ifadeyle ilgili kıraat farklılığının lehçesel ihtilafa dayandığını belirterek bunların manaları aynı lafızları farklı olan kelimeler olduğunu ifade etmiştir.⁸² Şifî müfessirlerden Tûsî de benzer açıklamalarla kıraatin izahını yapmıştır.⁸³

SONUÇ

Şiânın önde gelen âlimlerinden biri olan Tabersî, çeşitli ilim dallarındaki yetkinliği nedeniyle müfessir, muhaddis ve fakih olarak nitelendirilmiştir. İslami ilimlerde birçok eser kaleme alan müfessirin tefsir alanında yazmış olduğu *Mecmeu'l-beyân* adlı eseri önemli teliflerinden biridir. Bu tefsirinde kıraatlere çok geniş bir şekilde yer vermiştir. Süre içinde alt başlıklarla hemen hemen her âyette geçen kıraatleri okuyanlara nispet ederek aktardıktan sonra "hüccetühü" ifadesiyle kıraatlerin hüccetini zikretmiştir. Tabersî'nin kıraatlerin zikredildiği hemen hemen her yerde dilsel ve nakli hüccetlerle onları delillendirdiği tespit edilmiştir. Onun kıraatlerin hüccetinde nakli delillerden okuyuşun sıhhatinin tespitinde önemli bir işlevi olan isnad zincirine yer verdiği ve hemen hemen kıraat vecihlerinin çoğunluğunu okuyanlara nispet ederek aktardığı tespit edilmiştir. Ayrıca Tabersî'nin Şifî imamlarından olan Ca'fer b. Muhammed es-Sâdık'ı Hamza'nın kıraatinin isnadında zikrettiği ve bu durumun onun mensup olduğu düşüncenin etkisini kıraatin isnadını zikrederken de yansıttığını göstermiştir.

Tabersî, kıraatleri naklederken onların hüccetinde bazı deliller kullanmış ve kıraatlerin temellendirmesini bu çerçevede yapmıştır. Müfessir, kıraatlerin ihticâcında tespiti hüccetlerden isnad ve resm-i Mushaf unsurlarından faydalanmıştır. Tercih hüccetlerden ise nakli delillerden âyet, hadis, kıraat, şiir ve akvâlü'l-Arab'dan faydalanmıştır. Müfessir, âyetle ilgili bazen âyetin siyak ve sibakından bazen de diğer âyetteki kullanımlarından delil getirmiştir. Kıraatlerden ise sahabe ve tabiûnun okuyuşundan delil getirerek kıraatin tevcihini yapmıştır. Tabersî, tercihi hüccetlerin bir diğer kategorisi olan dilsel delillerden de geniş bir şekilde faydalanmıştır. Bu bağlamda müfessirin sarf ve nahiv kaideleri ve lehçesel farklılıklardan faydalandığı tespit edilmiştir. Bu yönüyle Tabersî'nin *Mecmeu'l-beyân*'ı Arap dilinin çeşitli kullanımları ile lehçe farklılıklarının tespiti açısından önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Bağdatlı İsmail Paşa. *Hediyetü'l-ârifin esmâu'l-müellifin ve âsaru'l-musannifin*. Beyrût: Dâru İhyâ'it- Tûrâsî'l-Arabî, 1955.
- Begavî Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd. *Me'âlimu't-tenzil*. thk. Muhammed Abdullâh en-Nemîr, Osman Cum'a Dâmiriyye ve Süleyman Müslim el-Harş. Riyâd: Dâru Teybe, 1409.
- Bennâ, Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâfî. *İthâfu fudalâi'l-beşer fi'l- kirâati'l-erbeate aşer*. thk. Enes Mahrâh. Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2011.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi ve tabakâtü'l-müfessirin*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1973.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi I*. Ankara: Fecr Yayınevi, 1996.
- Cevherî, İsmâîl b. Hammâd. *es-Sihâh tâcü'l-lüğa ve sıhâhü'l-arabiyye*. thk. Ahmed Abdülğafûr Attârî. Beyrût: Darü'l-ilm li'l-melâyîn, 1085.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.
- Dağ, Mehmet. *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*. İstanbul: İsam Yayınları, 2011.
- Eren, Hasan- Gözaydın, Nevzat. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- Ferrâ, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Ziyâd. *Me'âni'l-Kur'ân*. Beyrût: Âlemü'l-kütüb, 1983.
- Hânsârî, Mirzâ Muhammed Bâkır el-Musevî. *Ravdâtü'l-cennât fi ahvâli'l-ulemâi ve's-sâdât*. Tahran: Müessesetü İsmailiyyan, ts.

⁸¹ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 2: 137. Bu kıraat için bk. Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, 3: 275; Begavî, *Me'âlimu't-tenzil*, 5: 160; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3: 572-573.

⁸² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 15: 212.

⁸³ Tûsî, *et-Tibyan*, 7: 23.

Nesrişah Saylan. The Review of Evidences That al-Tabarsî Used in The Argument of ... 991

- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endelüsî. *el-Muharraru'l-vecfz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azfz*. thk. Abdü's-Selâm Abdü's-Şâfi Muhammed. Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2001.
- İbn Ebî Meryem, Nasr b. Alî eş-Şirâzî. *el-Mûdâh fi vucûhi'l-kirâati ve ilelihâ*. thk. Ömer Hamdân Kubeysî. Cidde: Cemââtü'l-Hayriyye, 1414/1993.
- İbn Hâleveyh, Ebû Abdullâh Hüseyin b. Ahmed. *Muhtasar fi şevâzî'l-Kur'ân min kitâbi'l-bedf'*. Kahire: Mektebetü'l-mütenebbî, ts.
- İbn Manzûr, Cemâlu'd-Dîn b. Muhammed, *Lisânü'l-arâb*, 6 cilt. Kahire: Darü'l-Meârif, 1119.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekir Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs. *Kitâbü's-seb' fi'l-kirâât*. thk. Şevkî Dayf. Kâhire: Dârü'l-meârif, 1119.
- İbnü'l-Cezerî, Şemsuddîn Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Ali. *en-Neşr fi'l-kirâati'l-aşr*. thk. Ali Muhammed Dabbâ. Beyrût: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, ts.
- İsfahânî, Mirza Abdullâh Efendi. *Riyâzu'l-ülemâ ve hıyâzü'l-füdelâ*. Kum: 1403.
- Kâtib Çelebi (Hacı Halîfe), Mustafa b. Abdullâh. *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemu'l-müellifin terâcimu musannifil-kütübî'l-Arabiyye*. Dimaşk: Müessesetü'r-Risâle 1376/1957.
- Muhsin el-Emin, Ebû Muhammed el-Bâkır Muhsin b. Abdilkerîm b. Alî el-Hüseyin el-Âmilî. *A'yânu's-şîa*. Beyrût: Dârü't-Teâruf, 1403/1983.
- Nüveyhid, Adil. *Mu'cemu'l-müfessirîn min sadri'l-İslâm hatta el-asri'l-hadîr*. y.y.: Müessesetü Nüveyhidu's-Sekafiyye, 1403/1983.
- Öztürk, Mustafa. "Şif-İmâmî Tefsir Kültürünün Genel Karakteristikleri". *Tarihten Günümüze Kur'ân'a Yaklaşımlar*. İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi Yayınları, 2010.
- Râzî, Ebû Abdullâh Fahreddîn Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-ğayb*. Lübnan: Dârü'l-fikr, 1981.
- Saylan, Nesrişah, "Tabarsî Tefsirinde Hz. Alî'ye Nisbet Edilen Kiraatlerin İncelenmesi" Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Dergisi 87 (2018).
- Subhi, Salih. *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Daru'l-ilm li'l-Melayin, 1977.
- Süyûtî, Celaluddin Abdurrahman b. Ebi Bekir. *el-itkân fi ulûmi'l-Kur'ân*. Medine: Merkezü'd-Diraseti'l-Kur'aniyye, 1426.
- Şelebî, Abdülfettâh İsmâil. *el-İhticâc li'l-kirâât*. y.y.: Mecelletü Bahsi'l-İlmi ve't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Taberî, Ebû Cafer b. Cerîr Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî. Kahire: Dârü'l-hicr, 2001.
- Tabersî, Ebû Alî Fazıl b. Hasan. *Mucmeu'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*. 10 cilt. Beyrût: Dârü'l-murtezâ, 1427/2006.
- Tefrîşî, Seyyid Mustafa b. el-Hüseyin el-Huseynî. *Nakdü'r-ricâl*. Kum: Müessesetu Âli'l-Beyt li İhyâi't-Turâs, 1418.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan. *et-Tibyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*. 10 cilt. Beyrût: Dârü İhyâi't-türâsi'l-Arabî, ts.
- Ünal, Mehmet. "Bir Kiraat Terimi Olarak Hüccetin Kavramsal Alanı ve Tarihsel Gelişimi". İslami Araştırmalar Dergisi 17/1, (2004).
- Yılmaz, Musa Kazım. "Tabresî ve Tabatabâî'de İmâmîyye Tefsiri", Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1985.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl. *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*. thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî. Beyrût: Âlemü'l-kütüb, 1408/1988.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*. Kahire: Mektebet-ü Vehbe, ts.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer b. Ahmed. *el-Keşşâf 'an hâkâiki ğavâmi'it-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vucûhi't-te'vîl*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Alî Muhammed Muavviz. Riyâd: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998.
- Zerkeşi, Bedruddin Muhammed b. Abdillâh. *el-Bürhân fi ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim. Kahire: Mektebetü Dari't-Türas, ts.
- Zirikî, Hayreddin. *el-A'lâm kâmusu terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-Arabî ve'l-musta'ribîn ve'l-müsteşrikîn*. Beyrût: Dâru İlm li'l-Melâyîn, 2002.